

KILEO‘PATRA (HIKOYA)

Abdulhamid Cho‘lpon

Ey Misrning tangrisi, Nilning malikasi Kileo‘patra!

Oydin kechalarda, sirli Nilning bo‘ylarida uzun etaklaringni maysalar, gullar ustidan sudrab yurub yangi ochilg‘on vafo hidli nilufar chechagi uzubsan. O‘zingni yelpib turg‘u–chi qulg‘a chechakning fazilatlaridan gapirganingni eshitdim: «Bu gul suvda o‘ sib, suvda yetishib, yana suvda bitadir», — deding. Bilaman, tengsiz qiz, bilaman. Nil suvi bilan o‘sgan nilufarni qancha maqtasang ham ozdir.

Mening bag‘rimda-da sevgi hidli bir nilufar o‘smakdadir. Uni suvlab o‘sdirgan, yetishdirib turg‘on narsa menim «niliy» ko‘zlarimning yoshidir. Ne achchig‘, ne zahar, ne totlig‘ — to‘yub bo‘lmas toti bordir uning!

Yuzlaringni eng oddiy bir bozor qizining yuzlariday ko‘rksiz qilmoq uchun alam hidini socha boshlag‘on choqda sergak bo‘l–da, menga yaqinlashma! Yuzlari qayg‘idan — sen uzub tashlag‘on Nil gullaridek — so‘lg‘on oshiqlaringga ayt, kelsinlar uning sevgi hidi sochqon choqlaridakim, yuzlari burung‘i asliga qaytsun!

Go‘zal Kileo‘patra! Otang fir‘avnning zaharlari qadar achchig‘ zaharlarni uning ko‘k yaproqlaridan — istaganing qadar — ola bilasan. O‘zingning yuzlaringdek yumshoqlik va malohatni yana uning qizil yaproqlaridan ema bilasan.

Balki, esingda yo‘qdir.

Bir kun otang bilan chiqqan ovdan charchab, o‘zing yolg‘iz qaytib kelding. Charchag‘on bo‘lsang–da qaramasdan yugurib Nil bo‘yig‘a tushding. O‘tgan tongda bir hindistonli oshiqni timsohning og‘ziga tashlab bergan joyingdan bir to‘plam nilufar chechagi yig‘ding. Haram uyingning ayvonidag‘i supachaga joy soldirib yotding–da, haligi gul to‘plamini qizil ipak bilan boshingg‘a osdirib qo‘yding. O‘ychan, qayg‘ili ko‘zlaringni Nilning ustida kabi ko‘rungan oyg‘a tikib olib, to‘ymaslik bilan gulni hidlab–hidlab va shunga aldanib uyqug‘a ketding.

Tongga hali yiroq edi.

Oy yog‘dusini butun to‘laligi bilan sepib, yer yuzini sutdek yorug‘ig‘a ko‘mub tashlash–g‘a tilar edi. Misr — u sirlar va yashirinliklar uyasi bo‘lg‘on Misr o‘zining butun go‘zalliklari bilan birga uxlar edi. Qator–qator falloh qishloqlari, qator–qator ehromlari, qator–qator abulhavllari, xavf–dan titrab turg‘on bani Isroilg‘a maxsus ma‘budlari bilan birga uxlar edi. Nil — oppoq oqarib, tala o‘rtasida ilondek buralib yotqon Nil ham kechaning shu sharpasiz quchog‘ida jimgina uxlar edi. Otangning hashamatli saroylari, xurmozorlar birga–birga, bir to‘plam halokat, bir qora g‘ujum bo‘lub uxlaylar edi. Seni yelpib turg‘on qulcha yelpig‘ichi bilan, soqiyang kosasi, cholg‘ichi qizing cholg‘isi, kecha tog‘lardan oldirg‘on podaching nayi bilan uxlar edi.

Sengina, sen — fir‘avn qizi, dahshatli fir‘avnning yumshoq qizi — uyg‘onding. Seni erkalatib uxlatg‘on nilufar gullaring so‘lg‘on edi: nozik qo‘l bilan nozik ipini bir tortding — uzuldi. Gulni — hech qizg‘onmasdan — G‘ujumlading–da, bosh tomoningga irg‘itding... tushdi —

ketdi! Sen gulni g'ujumlagan tinda bosh tomoningdan, boqchadan «oh» tortqon bir tovush keldi; u baqirg'on sening oshiqqlaringdan, ertaga Nilning timsohlar to'lug' quchog'iga kiraturg'on bir shahzoda edi. Sen tovushingni chiqarmading, balki, eshitmagandirsan?!

Gulning so'lg'onig'a joning chiqar darajada qizig'on eding.

Turub borib yana bir to'plam gul uzub kelmakchi, uning hidi bilan tong otdirmoqchi bo'lur eding. Ammo buni qilmading, qila olmading, so'ng ortuq tushunmakka, ko'zingni bir nuqttag'a tikib og'ir-og'ir o'ylanmoqg'a boshlading. Birdan turding, xizmatchilardan birini uyg'otib gulga yubormoqchi bo'lding shekillik, u yoq-bu yoqg'a qaragach, yana yotding. Yana og'ir-og'ir tushunar eding.

Naq boshingda — ayvonning pastida — qarab turg'on men sekingina boshingg'a keldim.

Sezmading.

Sekingina bag'rimdagi gulni olib boshingg'a tashladim.

Bilmading.

Uning hidlari seni bo'shashtira boshladi. Shul qadar bo'shashgan edingkim, sen Kileo'patra bo'lub buncha yaxshi uxlamag'on eding. Kun o'zining o'tkur tig'larini yumshoq yuzlaringg'a sanchg'onda-da, uyg'onmas eding.

Yon-beringdagilar uyg'ondilar.

Ko'rdilarkim, sen hech bir turmishingda ko'rulmagancha to'lub, toshib, qaynab, rohatlanib uxlaysan. Hech kim uyg'otishqa jur'at qila olmadi. Otang fir'avndan seni so'rab kelgan kishiga poyloqchi kampiring: «Ul ko'b totli uyqudadir», — deb javob berdi.

Bosh tomoningda endigina bosh ko'tarib kelayotqon yoppa-yolg'iz xurmo og'ochig'a suyanganim holda men seni kuzatar edim. Men seni-da, yon-beringdagilarni-da erkin-erkin ko'rganim holda, bilmadim nima uchundir, sening qullaring, joriyalaring, oqsoch va cho'rilaring meni ko'rmadilar yoki ko'rsalar-da: «Bu-da bir bechora oshiqdir, bu-da erta-indin Nilning qurboni bo'lur», deb o'ylaylar edi.

Faqat unlar yanglishalar edi!

Men bosh tomoningda o'lturub seni kuzatganim bilan-da, ko'zim — ko'ngil ko'zim sira senda emas edi. Menim ko'zim o'zimizning mutakabbir, semiz, dahshatli Amuda edi...

Nihoyat ko'zingni ochding. Boshingni qaldiratib turub esnash-hidlash, sezgining butun kuchi bilan gul isini esnading. Sening sevgisiz bag'ringg'a yumshoqlik sepib turg'on gulim shul tinlarda butun borlig'i bilan sening tegrangga sevgi hidi sohib turar edi.

Sevgisiz ko'ngilga sevgi hidi, bilmadim, qanday xush keldi?

Faqat, yuzlaringning tag'in-da yasharib ketganligini ochiq-oydin ko'rdimkim, mana bu gulning ta'siri edi. Yoningdag'ilar ham senga va sendagi o'zgarishga tongg'a qolalar, lablarini tishlaylar edi.

Koʻzlaringda yana uyqu koʻlankalari uchqoni koʻrildi, yana uxlamogʻ istading. Faqat, hidi tegrangni qoplagʻon soʻlmas gulning qayda ekanini bilmak istagi uyqu istagidan ortigʻroq edi. Shuning uchun-da boshingni qaldiratib, koʻzlaringni oʻynatib, tinsizgina uni izlar eding. Nihoyat soʻrading:
— Bu xush is qaydan keladir?

Yoningdagʻilar birdan javob bera olmadilar. Biri — ikkinchisiga, ikkinchisi uchinchisiga qaray boshladi. Firʻavn qizi emasmisan — darrov gʻazabing chiqdi:
— Shuni ham bilmaysizmi? Men sizni nima uchun boqib oʻlturaman?

Bir habash xotun dudulab-dudulab javob berdi:
— Boqchadan!

Kulub yubording.
— Xurmozordan!

Yana kulding.
— Nil boʻyidan!

Bu yoʻli achchigʻing keldi:
— Jim! Tentakmisan? — deding. Tindilar...

Bir qiziqchi kampiring bor ekan, maymun kabi qixixlab keldi-da:
— Narigi dunyodan! — dedi. Sharaqlab kulub yubording. Kampirning kayfi keldi:
— Narigi dunyodan deganim, yaʼni — goʻris-tondan! — dedi.

Bu yoʻli kulmading. Biroz qovogʻingni burushtirding-da:
— Maʼni berish kerak emas. Bu xurmogʻa tuz sepgan kabi boʻldi, — deding. Shunda men sening aqlingni olqishlagʻon edim.

Birdan oʻrningdan turub, yuzing-ni boqcha tomonga qaratib tiz choʻkding. Boshingdan bir bolishni olib tashlading, oradan gul kelib chiqdi, sevinib ketib «Mana tobdim!» deb darrov qoʻlinggʻa olding.
— O-o... Bu gul yot guldir. Misr guli emas!

Yoningdagʻilar yana tindilar.
— Qaydan keldi bu? Kim keltirdi?

Yana javob boʻlmadi. Qiziding:
— Nimaga indamaysiz? Tilingiz uzuldimi?

Unlar qaltirib, titrab bir-birlariga qaramoqgʻa boshladilar. Bildimkim, sening achchigʻing yomon qoʻzgʻalsa, u zavollilar uchun yomon boʻlar edi. Shuning uchun yugurib boshingga keldim. Ortiq takalluf qilmay, ortiq yerlarga egilmasdan boshim bilan hurmat salomi berdim-da:
— Gulni men keltirdim, u mening gulimdir, — dedim.

Sen darrov soʻrading:
— Sen kimsan?

Tinchgina javob berdim:

— Men bir adashib kelgan kishiman.

Koʻzlaring ogʻuli havaslar bilan menga qaray boshlagʻon edi. Birdan yuzingga jiddiyat kirdi, shamol tezligi bilan yuzimga:

— Adashib kelgan boʻlsang, yoʻl koʻrsatsinlar, ket! — degan soʻzni tashlading.

— Gulimni olayin-da, ketayin, xoʻp! — deb gulga qoʻl uzatdim.

Amirlar tovushi bilan baqirding:

— Tegma, u gul munda qoladir!

Toʻqtadim. Oʻzing koʻzingni uzmasdan menga qaray eding.

— Yigit, sen yomon tilak bilan kelmadingmi?

— Yoʻq, teskarisidir: eng yaxshi va toʻgʻri tilaklar bilan keldim.

— Ayt, nima uchun kelding?

— Sevganimga Misr nilufaridan bir toʻplam olib kelmak uchun keldim.

Birdan uygʻonding.

— Sevganingmi bor?

— Bordir.

Shoshilib-shoshilib soʻrading:

— Firʼavnning qizi emasmi?

— Yoʻq.

— Nil boʻyida emasmi?

— Emas.

— Qaydadir?

— Amu nahri boʻyida.

— Amu... Gul kimniki?

— Boya ham aytdim: meniki.

— Kim uchundir?

— U uchun.

— U kimdir?

— U... mening Kileoʻpatramdir.

— Jim! Mendan boshqa Kileoʻpatra yoʻqdir.

— Sen Misr, Nilboʻyi Kileoʻpatrasidan, u esa Hazarboʻyi, Amu Kileoʻpatrasidir.

— Jim!

— Sevgida jimlik boʻlmas.

— Gul Amu suvindami oʻsmishdir.

— Yoʻq... Koʻzlarimning yoshida oʻsmishdir.

— Oh!

Koʻzlaringda tomchi-tomchi yoshlar koʻrindi. Boshingni yostiqqʻa qoʻyding-da, oʻyga botding. Birozdan soʻng oʻrningdan turding.

— Ol gulingni!

Oldim. Oʻzing oldimgʻa tushding, menga «orqangdan yurmak uchun» ishorat qilding, yurdik. Etaklaring har-har yerlarni supurib borar edilar. Bir uyga kirdikkim, ziynati meni tonggʻa qoldirdi. Sen oltun oyoqli yumshoq supachaga oʻlturding; sening ishorating bilan men ham yoninggʻa oʻlturdim. Soʻz boshlandi.

— Nega Nilboʻyi nilufarlari tez soʻlalar?

- Unlar oddiy gul bo'lg'onlari uchun.
- Sening guling nega tez so'lmaydir?
- U sira so'lmas!
- Nima uchun?
- Menim ko'z yoshimda bitib, menim ko'z yoshimda o'sgani uchun.
- Ko'z yosh tubda achchiqdir, bu nimaga achchig' emas?
- Muning-da, achchig' hid soch-qon choqlari bordir. Bu sevgi chechagidir, umidlik ko'z yoshlarini ham ko'b emgandir. Shuning uchun totlidir.
- Menga qoldirib ketmak istamaganing nima uchun?
- O'zimmiki bo'lg'on uchun!

Tinding. Faqat, ko'zlaring egri havaslar bilan to'lg'oni holda menga qaraylar edi. Sening qarashlaringda xiyonat olovlarini ochiq seza boshlag'on bo'lsam-da, tindim.

- Men gulsiz qola bilmayman.
- Cening uchun mundog' gullar yo'q emas, bor.
- Qayda?
- Istasang Nilning bo'ylarida, istasang shahar ko'chalarida.
- Yo'q, ishonmayman — bo'lmas, topilmas. Ham bu gulning egasi bo'lg'on go'zal sira Misr Kileo'patrasi kabi bo'la olmas.
- Mening qarashimda undan ham ortig'dir.

Bu javobimga achchig'ing kelmadi, so'zni burding:

- Men shunday gulni qanday qilib topaman?
- Nilga tashlang'on, timsohlarga yem bo'lg'on oshiqlaringda shunday gullar bor edi.

Sen jiddiylashding:

- Yo'q, — deding, — yaxshi ishongilkim, ular menga go'zal bo'lg'onim uchun emas, fir'avn qizi Kileo'patra bo'lg'onim uchun «oshiq» edilar. Birgina kishi bo'lsun chin sevis bilan sevgani yo'qdir. Agar senga o'xshag'on bo'lsalar... Men ularni Nilda emas, ko'zimning qoralari orasida saqlar edim... Men ularni bilaman: ular bir qo'rquv oldida meni unutalar. Shuning uchun men ularni qo'rqinch timsohlarga yem qildim. Senda bu yo'q. Sen fir'avn qizi Kileo'patra yonida turg'oning holda...
- Amu bo'yida turg'on kabiman.

Jim bo'ldik.

So'zni men boshladim:

- Boqchangda bir oshiq bor, chin oshiqdir.
- So'zlama! U meni emas, mening joriyalarimdan lublonli bir qizni sevar. Shuning uchun men unga teginmadim.
- Shundaymi? — barmog'imni tishladim.

Shul vaqtda ko'zim ko'zingga tushdi; yomon qo'rqinch tus olg'on, qizig'on edi. Har ikkalasidan xiyonat to'lub-toshar edi. Qo'rqa boshladim. Lokin yana tindim...

Kichkina bir ishorang bilan uyda hech kim qolmadi; pardalar tushdi, narigi yoqda ingichka cholg'i tovushi aralash qizlar qo'shig'i eshitila boshladi. Taningda bir hovliqqanlik sezdim. O'zimda-da cholg'ining ta'siri bilan bir to'lqun boshlandi. Chol-g'i, sezdimki, ehtiros kuyini o'ynar edi. Muni sening xoin, kulgan va quyuqlashg'on ko'zlaring o'ynab-o'ynab ko'rsatar edi.

Cholg'i bir darajaga yetdikim, men bo'shashib sekingina yonboshladim. Bu choq sening taningning o'tdek qizig'oni holda menga yaqinlashqonini bildim.

Qaltirar, qo'rqar, ko'z oldimda o'z Kileo'patramning xayolini istar edim. Oh, xiyonat damlarida ul nechik kelsun!

Yana gul ko'magimga yetdi.

Sen — meni o'zingning ehtiros kuching bilan mast qilib — gulimni va yigitligimni tortib olmoq istagan eding. Ishni shul darajaga yetkazgan edingkim, menda qarshilik qilmoq uchun kuch qolmag'on; men butun ehtirosim bilan xoin tanlaringga ilondek o'ralib ketgan edim...

Birdan gul o'limlik hidini sochdi.

Men uyg'ondim, ehtiros tanimda o'z-o'zidan erib yo'q bo'ldi.
— Sen — yuzlaring so'la boshlab — bo'shashib yiqilding.

Men gulimni qo'lga oldim-da, to'g'ri Nil bo'yiga chiqdim. O'zimning gulimni Nilning suvlariga, ko'kat-maysalariga «ko'st-ko'st»lab yurub, o'z Kileo'patram uchun bir to'plam nilufar yig'dim-da, yo'limg'a ketdim...

Men Amu bo'yig'a yetganimda orqamdan bir kaptar uchub keldi va sening shu xatingni topshirdi:

«Yigit!

Men butun dunyog'a mashhur fir'avnning qizi go'zal Kileo'patra bo'lg'onim holda chin va sof bir sevgi uchratmadim. Chin muhabbat egalarining ko'z yoshlarida yetishaturg'on — uzoq umrli, vafo hidli nilufarni sening qo'lingda ko'rganimdan beri ko'rmadim.

Oh, uning men uxlayolmay yotqon chog'imda sochqon hidlari qanday edi? Sira anglayolmayman. Sen «sevgi hidi», deding shekillik. Oh, agar sevgining bir chechagidan chiqqon hidi shunday bo'lsa, uning o'zi qanday narsadir? Koshki seva bilsam, o'zimning eng haqir ko'rgan qulimni bo'lsa-da seva bilsam!

Seni sevdim, deb o'ylag'on edim, o'zing ketgach bildimki, u senga — sening yigitligingga bo'lg'on shohona bir muhabbatgina, bir havasgina ekan...

Oh, ul gulingga nima deyay ekan? Agar ul yomon hidini sochmasa, bir zumda paydo bo'lg'on tentak bir havasning qurboni bo'lur edim. Sofligim ketar edi. Oh, u soflikning haqiqatda nima ahamiyati bor? Bo'ldi nima, bo'lmadi nima? Tubda soflikni-da saqlab qolaturg'on muhabbat kerak emasmi?

Menda u yo'q...

Shuning uchun soflikning ahamiyati ham yo'q... Taxtning, saltanatning qayg'idan boshqa yaxshiligi yo'q... Go'zal Nilning go'zalligi yo'q... Xurmo o'rmonlari vahshiy... Nilufarlar vafosiz... umrlari besh-o'n nafas...

Kel, menga sof muhabbatdan biroz so'zlab ber!

Endi ehtirosga berilmayman, kel.

Men-da sof sevib, sevilmoq istayman...

Misr, Nilbo'yi. Kileo'patra».

Go'zal Kileo'patra!

Xatingni oldim. Amu ko'purmishdir, toshmishdir. Amuning toshqini o'zimning Kileo'patramga-da, senga-da yo'lni to'sdi. Gulim ham hozir yetim qoldi...

NOVVOY QIZ (HIKOYA)

Abdulhamid Cho'lpon

I

Qilg'ilik qililib, bechora qizning qizligi olinib, bo'lar ish bo'lib bitgandan keyin, ikkalasi jimjit bo'lib ikki tomonga cho'zilishdilar. Uyning ichi, tashqari hovli, ko'cha-ko'y xuddi tong otishidan sal burung'i vaqtlarday — chuqur, vazmin va tinch bir jimlikka botqon edi. Ba'zi-ba'zidagina pastak piromondan bir juft er-xotin musichalarning kukulashlari, qo'shni hovli-dan yosh bolalarning o'yin ustidagi shovqunlari, ko'cha tomondan yakka-yarim yigitlarning kuchsiz va g'amli qo'shiqlari eshitilib qo'yardi. Darvoza eshikning tor bir yorig'idan uy ichiga jindakkina yorug'lik tushar va u ham yolg'iz qizning so'lg'in yuzini yoritardi.

So'fining shomg'a aytgan azoni O'lmasboyini qo'zg'otib yubordi. U sekingina turib, usti-boshini tuzatdi-da: «Qiz uxlagan bo'lsa, uyg'otib qo'yayin!» deb uning boshiga keldi.

Qiz ko'zi ochiq, ezilgan, behol... cho'zilib, xayollanib yotardi. Oppoq oqargan yuzlarini sekingina O'lmasboyga burdi. Xoin erkakning marhamatsiz ko'zlari bilan aldangan qizning so'nik ko'zlari bir-biriga yo'liqishdi. Erkak mag'rur. Zaharli va sovuq bir kulish bilan kuldi. Qiz juda og'ir bir jirkanish bilan yuzlarini burdi. Yana jim bo'ldilar.

O'lmasboy qizning yuzlariga mag'rurlik nazari bilan yana bir oz qarab turg'ach, sharpasiz qadam qo'yib eshikli terazaga yaqinlashdi va uning bir qanotini sekingina ochdi. Uy ichi birdan yaraqlab ketdi. Qiz tezgina ochiq-sochiq yotgan yerlarini ko'rpa bilan berkitdi-da, turib o'tirdi. Shu choq eshikni ochqali borayotgan O'lmasboy bilan qizning ko'zlari yana uchrashgan edilar. Qizga orqasi bilan turg'on O'lmasboy yolg'iz kallasinigina burib, haligi mag'rur kulish bilan unga qaradi: qiz bu safar izzat va qiynoq aralash bir yuz bilan to'ppa-to'g'ri erkakning ko'zlariga tikildi-da, bo'shang bir ovoz bilan:
— Nima qilib qo'ydingiz? — dedi.

Zaharli va mag'rur kulishni yana bir oz kuchaytira turib O'lmasboy ham bezbetlarcha javob qaytardi:
— Maza bo'ldi, qo'ya bering...

Qiz bu so'zdan keyin juda chuqur jirkanish bilan yuzini burdi va titragan lablari orasidan mana shu ikki og'iz so'zni zo'rg'a chiqara oldi:
— Maza bo'lmay o'lsin, ilohim!

O'lmasboy qizning bu so'zini bir noz va qizlarga xos istig'no deb anglagan edi. Shuning uchun xursand bo'lib bir kuldi-da, eshikka qarab yurdi. Holbuki, eshikning bir qanoti ochilgan vaqtda

qizning ko‘zlaridan yirik donali ko‘z yoshlari qatorlashib tusha boshlag‘an edilar...

O‘lmasboy eshikning yonida turib, orqasiga ham qaramasdan:

— Turing, darrov usti-boshlarishizni tuzating. Xotinlar qovun saylidan kelishib qoladi. Mana men eshikka chiqib turaman! — dedi. Shu gapni aytib bo‘ldi-yu, oyog‘ini ostonaga qo‘ydi va tashqaridan turib eshikni ham yopdi.

Qiz kuyikib-kuyikib bir oz yig‘lagach, irg‘ib o‘rnidan turdi. Naridan-beri usti-boshlarini to‘g‘riladi. Asli o‘zi ham usti-boshlarini yechmagan, och bo‘rining changaliga ko‘chadan kslgan bo‘yicha tushib qolgan edi... Butun borlig‘ida to‘lib-toshgan iztirob va g‘azab, horg‘inlik va darmonsizlikni sezdirmas edi. Biri tokchada va biri yerda yotqon paranji-chimmatni tezgina qo‘lga oldi. Uydan yugurganicha chiqib ketmakchi bo‘lib o‘zini eshikka urdi. Eshik qulflanmag‘an edi. Darrov ochildi. Ochishi bilan eshikda O‘lmasboy ko‘rindi. Shu qadar tezlik va shoshilishliq bilan uydan otilib chiqayotgan qiz qandaydir bir kuchning ta‘siri bilan yetgan joyida to‘xtadi va ko‘z ochib yumguncha paranjisini irg‘itib uyga kirib keldi. Uning ketidan dumma-dum O‘lmasboy ham kirgan edi. Ko‘zlari burung‘iday g‘ururli emas, mardlik aralash bir iztirob bilan juda «mo‘min va so‘fi» bo‘lib ko‘rinar edi.

— Ha, oyim qiz, yo‘l bo‘lsin? Jo‘nab yotibsizmi?

Qiz «oyim qiz» degan ikki og‘iz so‘zning bittadan ikkita nayza bo‘lib tanga botganini sezdi. U titradi, lablari yelga yo‘liqqan yaroqlarday dir-dir qaltiray boshladi. Ko‘ksi qisildi, dami og‘irlashdi, hansiradi. Shu holda bir oz bezgaklanib turgach, birdan baqirdi:

— Imonsiz!..

O‘lmasboy bemalol kulib turib dedi:

— Oyim, sizga nima bo‘ldi? Musulmon, kalimago‘y odamni imonsiz deysizmi? Nima gunoh qildik?

Qiz qaltirab turib tokchadan bir piyola oldi va titragan qo‘li bilan O‘lmasboyga qarab irg‘itdi. O‘lmasboy salgina bir tomonga sing‘ayish bilan piyolani yonidan o‘tkardi-da, bu safar baland g‘urur bilan bir qah-qaha otdi.

Dengiz shu qadar buyukligi bilan hamma vaqt qirg‘oqlardan yengiladi. Achchig‘i kelganda, g‘azabi qaynaganda zo‘r-zo‘r to‘lqinlar kichik-kichik mavjlarni qirg‘oqning tosh-metin gavdasiga qarab otadi. Qirg‘oq, yuqorilarga ko‘tarilib ketgan marmar qirg‘oq, koshki pinagini buzsa! Bechora to‘lqinlar, mavjlar sinib mayda-mayda bo‘lib, yana dengizning ko‘ksiga tushdi. Dengiz ularni yana silab-sipab boshini bir yerga qovushtirib, to‘plab, yana qirg‘oqqa otadi. Yana bo‘linish, yana parchalanish... Tuganmas olishish!

Qiz — dengiz O‘lmasboy — qirg‘oqning po‘lat taniga kichkina bir piyolani yolg‘iz bir daf‘agina otdi. Shunda ham bu jonli qirg‘oq chap berdi-da, mo‘riga tegib parchalangan bechora piyola bo‘ldi. Shundan so‘ng qiz — dengiz o‘z ojizligini bildi va butun qahri va g‘azabini o‘z taniga singdirib olib, paranjisini boshiga tashladi-da, g‘izillab eshikka chiqdi.

Oh! Zindonga kirganlarning osonlikcha chiqishlari mumkinmi? Bo‘rining changaliga «omon» so‘zi aslida yozilganmi? Sher qo‘liga tushganni qo‘yib yuborish uchun yaratilganmi? Ajdar agar bor bo‘lsa, butun shuhratini marhamat orqasida chiqarganmi? Chuqur jarlar, yuksak qoyalar, vahimali uchurimlar... Odam bolasini yulib, ko‘tarib, yuksaklarga olib chiqmoq vazifasini ko‘radilarmi? Qilich o‘pish beradimi? Xanjar peshonangizdan silaydimi? Chayon nashtarga o‘xshash ignasi bilan chokingizni tikadimi? Yo‘q!..

Qiz uydan ikki-uch qadam jilgan edi... Orqadan o‘sha burung‘i kuchli hirs bilan kelib yopishdi.

Omonsiz bilaklar shu qadar «yaxshi» ishlar edikim, qiz bechoraga na baqirish, na chaqirish, na qimirlash va na silkinish uchun ozgina bir imkon qolmagan edi.

Boyagi uyda, boyagi joyda, boyagi erkak boyagiday bosdi....

Qovun saylidan keladiganlar — kelmas bo‘lganlar, tan va tan bo‘laklari kuchli erkakning istaklariga tugal bo‘yin egib ketgan edilar...

Bu safar qiz tez qo‘zg‘aldi. Darrov turdi, ust-boshini tuzatdi, paranjini qo‘lga oldi va shamol tezligi bilan uydan chiqdi.

Orqasidan O‘lmasboy g‘urur aralash qah-qaha bilan gapirib qoldi:
— Oyimtilla! Bekor ketayotirsiz! Bu kun xotinlar qovun saylidan kelmaydigan bo‘libdirlar. Qolsangiz tong otguncha bazm qilar edik. Maza bo‘lar edi...

Qiz ko‘cha eshikka yetganda ichkaridan O‘lmasboyning baqirg‘oni eshitildi:
— Novvoy qiz! Non to‘la savating qolibdir!

II

Yarim so‘mga yetar-etmas pul bilan qiz bechora uyiga kelgan vaqtida onasi — kampir o‘lim to‘shagida yotgan edi. Oftobda qatiq ichishgan qarindoshlaridan bir kampir uch-to‘rt kundan beri kasalga qaraydi. Kasal bu kun xo‘rdasini ham ichmagan, uni qizga qoldirgandir. Bo‘lmasa, qiz balki issiqsiz qolardi...

O‘lim oldidagi onaning bosh tomonida o‘tirib, quruq suvdan qaynatilgan bemaza xo‘rdani ichayotgan, shu kampirdan boshqa bu dunyoda hech kimsasi bo‘lmagan bechora qiz o‘ylaydi:

«O... bechora onam! O‘lim oldida ham o‘z nasibasini menga beradi. Oh! Mundan keyin kimning nasibasi bilan to‘yaman!...»

O‘y mundan nari o‘tgach, oysiz tunlarday borgan sari qorayadi. Ko‘chalarda sudralib, har bir yo‘liqqanga sotilib, «sevgan»dan o‘pish, «sevmagan»dan qo‘pol bir turtki yeb yashash ko‘z oldig‘a keladi.

So‘fi odamlarni «falloh» (qutulish)ga chaqirgan vaqtida kampir ham... uzildi. Endi qiz bechora hali qanotini rostimay turib onasini va uyasini yo‘qotib qo‘ygan qushday bo‘lgan edi...

Ona o‘ldi.

Hech kim bilmasdan, sezmasdan ko‘mildi...

Kampirning hech kimi yo‘q edi. Lekin kampirning «har kimi» bo‘lganda ham uning ko‘nini ham bilmagan edi. U onasini o‘zining alamli ko‘nglida allaqachon... allaqachon ko‘mgan edi.

Keng yurt...

Ko‘p xalq...

Kampirning o‘lgani, ko‘milgani bir mahallaga ham bilinmagani bilan, qizning «allakim» bilan o‘ynashib yurgani hammaga bilingan, butun shaharga dovruq bo‘lgan edi.

Axir, qiz hech kim bilan o‘ynashgani yo‘q-ku! Uni: «Uyimda xatmi hojam bor, noningni tugal olaman, yur mening bilan birga», deb olib ketib, kuch bilan bosgan O‘lmasboy edi-ku! Qiz besh-olti yil uyida non yopib sotib, birgina onasini boqqani holda, hech kimga qiyshanglab gapirmagan edi-ku! Qizda qilcha ham gunoh yo‘q-ku!.. Lekin bu haqiqatni O‘lmasboyning uyidagi devor va terazalar bilan o‘sha yerda qolgan non savatidan boshqa kim biladi? Kim? Hech kim! U jonsiz narsalardan un chiqmasa, ovoz eshitilmasa, tovush kelmasa, nima qilaylik? Nima?..

Oradan rosa ikki yil o‘tmadi — bechora qiz ikki erga tegib chiqdi. Burunroq uning yoshlig‘i, husni, tozalig‘i, bir oz umidi bor edi, endi u narsalardan hech biri qolmadi. So‘nggi eridan chiqqan vaqtida ustida bir qator eski kiyimi, boshida «xudo urgan» bir paranji-chimmati qolib edi. Undan ikki-uch oy o‘tgach, paranji-chimmat ham tashlandi. Endi eski, yirtiq bir qator kiyim, ezilgan yurak, charchagan gavda, gangigan esgina qoldi...

III

Sud.

Ibratli sud.

Kichkina masjidning keng sahni odam bilan liq to‘lgan. Bizning kichkina «tarzan»larimiz — yosh bolalar, tegrasidag‘i daraxtlarning shoxlariga chug‘irchiqday yopishib olg‘onlar. Minglarcha xalq to‘plangan yerda — pastda shovqin kam, yuzcha «o‘zbek tarzanlari» to‘plangan joyda — yuqorida daraxt shoxlarida katta shovqin:

— Ahmad, qaerdasan?

— O... Yo‘lchi! Yo‘lchi hov! Yo‘lchi!!! Bormisan?

— Ergash! Bu yoqqa kel! Men bu yoqdaman!

— To‘xta, tush deyman! Tush! Bo‘lmasa, tepib yuboraman. Ayblanuvchi qassob O‘lmasboy Abduqodir o‘g‘li, qishloqdan non olib kelgan bir qizning nomusini buzish bilan ayblanadi.

Sud tinch o‘tayotibdir.

So‘roqlar tugadi.

Shohidlar ham bir-bir o‘tdilar.

Ayblanuvchilar gapirdilar...

Oqlanuvchilar vaysadilar...

Allakimlar isbot qildi...

Allakimlar tondilar...

Aybdor so‘z oldi. Tondi, gapirdi, gapirdi, o‘zini okladi...

Uning so‘zi tugayozganda paranjisiz «papka» ko‘targan yosh bir xotin to‘g‘ri sud hay‘ati yoniga keldi. U bezgakday titrardi.

Sud kishilari, oqlag‘uvchi, qoralag‘uvchi, shohid, tomoshachi... hamma, hamma unga tikildi. U bir oz hushsiz qarab turg‘ach:

— Menga so‘z!.. — deb baqirdi. Xalq qoralag‘uvchisi uqtirdi:

— Bu kishi xotinlar sho‘‘basining raisasi! Masala bir xotinning nomusi ustida bo‘lgani uchun munga so‘z berilsin!

U gapini tugatmasdan turib xotin baqirdi:

— So‘z!.. So‘z!..

Berdilar.

Yaqinga keldi. Hamma jim qoldi. Masjidning keng sahni to‘ldi, balki ko‘mildi...

Vaqt o‘tadi...

Hamma kutadi.

Xotin jim...

Hammani iztirob bosadi.

Bechora xotin qaltiraydi. «To‘xta parpirak»ning shoxidagi pachgiday qaltiraydi...

Boshladi. Birdan qattiq boshladi.

— Men novvoy qiz edim... Besh yildan beri non yopib, o‘zim sotib qari onamni boqar edim...

Bir kun... Bir kun...

U yog‘ini ayta olmadi. Nafasi og‘ziga tiqildi, bo‘g‘ildi, badtar qaltiradi. So‘ngra birdan yovvoyi bir «dod» chiqarib yiqildi.

Pastdan ham bir xunuk «dod» chiqdi. Unda aybdor ham yiqildi. Ikkovini suyab olib ketdilar. Sud buzildi.

Yana sud bo‘lganda...

Dengiz — qiz qullarday jim turib so‘zladi.

Qirg‘oq — O‘lmas tog‘larday tinch turib tingladi.

Qirg‘oq ag‘darildi.

Tog‘ yiqildi.

Dengiz mavjlari va to‘lqinlari quchog‘iga olib, ularni qirg‘oqlardan saqlash: qo‘riqlash qayg‘isiga botdi.

CHOPON VA PARANJI (HIKOYA)

Abdulhamid Cho'lpon

Shaharning dilrabo, chiroyliq bog'larig'a kirar edim.

Kirar edim men bir vaqtlar shaharning dilrabo bog'lariga.

Kalta, ixcham pichimlik kiyimlar kiygan ozoda yigitlar, kelishgan, ko'klam tuslik va tortqich ranglik ko'ylak kiygan qizlar...

Kelishgan qizlar, ozoda yigitlar u yoqdan-bu yoqg'a asta-asta bosishib o'talar, o'talar edi qo'ltiqlashib...

Ixcham kiyimlik, katta-katta kelishgan tugmalik yigitlar va hirs qo'zg'atquchi ko'ylak kiygan qizlar orasida uzun choponlik, ola-bula belbog'liq yakka-yakka yigitlar ham uchrab qolurlar edi...

Uchrab qolurlar edi shunda uzun-uzun, ola-bula choponlar...

Bir vaqtlar bo'ldikim, choponlarni ul bog'larg'a qo'ymas bo'ldilar.

Bir vaqtlar bo'ldi kim, shaharning dilrabo boqchasi ola-bula choponni ko'rushdan mahrum qoldi...

Choponni, choponliklarni kursilarga o'lturg'uzmay, bog'larg'a kirg'uzmay qo'yidilar...

Choponni shaharning dilrabo bog'idan haydadilar, quvdilar...

Choponni mahkamalarga, «oliy ostonalarga kirg'izmadilar, qo'ymadilar...

Siz bizning poytaxtimizg'a boring. Taassub xazinasini deb ayblang'on soddadillardan boshqada chopon qolmadi...

Qolmadi chopon ozoda zamona yigitlarimizda... Qator tugmalar, ixcham bellar, chaqkon, kalta kiyimlar bechora choponni «engib» keladar... Hay-hay!

Ey, besh yillik ko'z yoshlari bilan cho'mulg'on Far-g'ona!

Ey, Turkistonning jannat burchagi bo'lg'on sodda vodiy!

Sening bog'laringda choponning katta hurmati bor.

Chopondan qochqon yigitlarni sen yumshoq, erkalaguchi bag'ringg'a qabul qilmading.

Sof, boy, ko'm-ko'k bag'ringda chopong'a issiq joy berding.

Mahkamalaringda chopon yot emas.

Ixcham tugmalar chopong‘a xo‘mraymaylar...

Qurultoylarda bo‘ldim: qishloq dehqonlari eski choponlarini tashlamag‘onlar. Sening bag‘ringg‘a hayot istab kelganlarga qalin chopon kiyub yurub tuyg‘azg‘uchi oziq, tot berguchi meva-cheva tayyorlayturg‘on chorikor hali ham chopon orasida...

Chopon orasidadur qishloq dehqonlari...

Chopon bilandur qishloq soddadillari...

Qishloqi dehqon ustidadur alarning hayot berguchi tuproqlarini o‘pgan choponlar...

Hali chopon senda tashlanmag‘on.

Hatto bir vaqtlar choponni tashlab yuborg‘on «mamadana» o‘g‘illar ham yana qaytib chopon olg‘onlar... Chopon «vatandoshliq» qozong‘on!

Dilrabo bog‘chalarg‘a kirdim men.

Yuqori osmonlarda yurdim men...

Ola-bula choponlar, uzun-uzun belbog‘lar...

U bilan bog‘chalar ham bulg‘anmag‘on, ostonalar ham kir bo‘lmag‘on, madaniyat ham qochib ketmag‘on.

Chopon, eldan quvlanmoqchi bo‘lg‘on mazlum, bechora chopon!

Paranjini ham tort yoningg‘a, paranjini ham!..

QURBONI JAHOLAT (HIKOYA)

Abdulhamid Cho‘lpon

Eshmurod o‘z uyida o‘turub ediki, birov eshik qoqdi. Eshmurod eshik oldiga kelub:

— Kimdir?

— Men.

— Sen kimsan?

— Men Mo‘minjon.

— Voy, Mo‘minjon ekan-ku,— deb eshikni ochub, Mo‘minjonni mehmonxonaga olub kirdi.

Xizmatchini chaqirub, choy-non olub kelishga buyurub yubordi. Mo‘minjon yoshligidan o‘g‘irliqg‘a odat qilub kelg‘anidan mehmonxonaning qozug‘iga osilgan soatga tikildi. Ul soatni mundan bir-ikki hafta muqaddam Eshmurodning otasiga bir yaqin do‘sti hadya qilgan edi.

Eshmurod oni yaxshi ko‘rub otasidan so‘rab olgan edi.

— Xizmatchi:

— Havlida non yo‘q ekan, emdi nima qilaman?

Eshmurod:

— Bo‘lmasa men oqcha beray, ko‘chadan olib kel!— deb yonini axtardi, oqcha yo‘q. Mehmonxonaning yonidagi uydan oqcha olub chiqmoqchi bo‘lub o‘rnidan turdi. Shul holda ko‘zi soatga tushub, oni berkitub qo‘ymak uchun qozuqdan olub, uyga olib kira boshladi.

Mo‘minjon:

— Soatni qaerga olub borasiz?

Eshmurod:

— Bu yerda tursa bolalar buzub qo‘ymasun, deb sonduqg‘a solub qo‘ymoqchidirman.

Mo‘minjon:

— Xo‘b yaxshi, ehtiyot qilmak kerak.

Eshmurod uyga kirub, soatni sondiqg‘a solub, oqcha olay deb turub ediki, Mo‘minjon «Sizni biron chaqirdi», deb ovoz qildi. Eshmurod uydan chiqub:

— Kim chaqirdi, qaerda chaqirdi?

Mo‘minjon:

— Bilmadim, ichkari havlidan volidangiz chaqirganga o‘xshaydir.

Eshmurod kirib qaramak uchun uyga kirub ketdi. Mo‘minjon tezlik ila uyga kirdi. Sonduqning og‘zi ochiq qolg‘on edi, soatni olub qo‘ynig‘a urdi. Yana chiqub, bilmas kishi bo‘lub o‘z joyiga o‘lturdi.

Eshmurod:

— Hech kim chaqirmagan ekan, xayr, ko‘chadagi tovushlardir,— deb uyga kirub, oqchani olub xizmatchiga berdi. Sonduqni yopub chiqdi va soat o‘g‘irlanganidan ham xabari bo‘lmadi. Shul holda xizmatchi ham choy-non olub keldi. So‘ngra ikki do‘st o‘rtalarida suhbat boshlandi.

Eshmurod:

— Og‘ayni, men shu holda yashayversam hayvondan farqim bo‘lmas. Endi otamdan bir ish qilub ruxsat olub, Rusiya maktablarining biriga kirub o‘qumoqchidirman. Siz nima deysiz?

Mo‘minjon:

— Ey, o‘rtoq, o‘rus maktabida o‘qub nima foyda qilasiz? Mana, otangiz xotun olub beradilar. O‘zingiz rohat qilub madrasada o‘qub yotasiz.

Eshmurod:

— Ey.. Hozirgi madrasalarimizning ahvoli o‘zingizga ma’lum-ku, men o‘qub nima foyda topardim?

Mo‘minjon:

— Men o‘qishini aytmayman, rohatlarini aytaman. Xohlasangiz o‘qiysiz, xohlagan vaqtda rohat qilasiz. Sizga nima?! O‘rus maktabida o‘qub zakunchi bo‘larmidingiz yo duxtur bo‘larmidingiz yo yer o‘lchaydirgan zem–lemer bo‘larmidingiz?

Eshmurod:

— Menga undoq so‘zlarni so‘ylamasdan durust bir maslahat bering. Har kim istiqbolni o‘ylamog‘i kerak.

Mo‘minjon:

— Mana, mana, o‘rus maktabida o‘qusangiz shundoq istiqbol-mistiqbol degan o‘ruscha so‘zlarni o‘rganasiz, yana tovoq-qoshuqlarni o‘qiysiz. Bo‘lmasa nima bo‘lar edingiz?

Shul holda eshik qoqildi. Eshmurod chiqub eshikni ochub ko'rsa, biri o'zining otasi, yana biri otasining do'sti Nazarali so'fi edilar. Eshmurodning otasi Nazarali so'fini mehmonxonaga olub keldi. Eshmurod yanadan choy-non oldirub kelub qo'ydi. Hammalari biroz undan-mundan so'ylashub o'turdilar. Osh suzilub keldi.. Eshmurod uyga kirub yangi kelgan gazitani o'qumak ila mashg'ul edi. Osh yegani ham kelmadi. Alar oshni yeb bo'lgandan keyin Mo'minjon zarur ishi bo'lgani uchun alardan ham Eshmuroddan ruxsat olub havlisiga ketdi. Esh—murod ani jo'natib yana uyga kirub gazita o'qub o'turgan ediki, otasi chaqirub:

— Uyda nima qilasan, buyoqg'a chiq! Ishim bor.

— Gazet o'qub o'lturubman.

— Ey, axmoq! Gazitchilarning ishi hammavaqt aqcha topmoq. Gazitning so'zini to'g'risi bo'lmaydir, hamma yolg'on narsalar. Bor uydin «Jangnomai Ahmad Zamji»ni olub chiqub bizga o'qub ber!

Bechora Eshmurod otasining so'zini qaytarolmasdan noiloj oni olub chiqub ikki-uch varaq o'qub berdi. Aning savobini Ahmad Zamjining arvohiga bag'ishlab kitobni yopdilar.

Nazarali so'fi Eshmurodning otasiga qarab:

— Kechagi soat qani?

— Qaydam... Kecha Eshmurodga berub edim. Hoy, Esh—murod, soating qani?

— Ertalab sizdan keyin uyga olub kirub sonduqg'a solub qo'ygan edim.

Nazarali so'fi:

— Barakallo! Barakallo! Otasidan ham bolasi pishiq, oh.

Eshmurod uyga kirub sonduqni qaradi. Soat yo'q. Nihoyatda xafa bo'lganidan yuzida qoni qolmadi. Tashqari chiqub sekin tovush ila:

— Ertalab sonduqg'a qo'ygan edim. Yo'q...

Nazarali so'fi:

— Kim olardi?.. Tag'in boyagi bola olgan bo'lmasun!..

Eshmurodning otasi:

— Ey, jinni bo'ldingmi? Eshon domlaning o'g'li bo'lub turub birovning narsasini olarmidi?!

Nazarali so'fi fotiha o'qub:

— Xayr, endi hech boki yo'q, topilub qolar. Men ketaman,— deb o'rnidan qo'zg'alub chiqub ketdi.

Eshmurodning otasi Eshmurodni qulog'idan burab uyga olub kirub sonduqni qaradilar.

Eshmurod bechora- ning so'ylamakg'a ham tili tutulub qolgan edi. Otasining nihoyatda achchig'i chiqub Eshmurodni urub tashladi.

Eshmurod avvalda bir kaltak yemagan edi. Bu ishga nihoyatda xafalanub uyiga kirub yotdi. Shundan og'rub qolub bir oy butun betob bo'lub yotub oldi.

Eshmurod bir oydan so'ngra biroz sihatlandi. Lekin kecha-kunduz o'ylar ediki, shul jaholat va nodonlikning uyasi bo'lgan havlisidan qochub, boshqa bir shaharga borub o'qusun. Nodon otasining rayiga qarab ilmdan bebahra holda hayvon bo'lub qolmakning yomonligini bilsa ham, ilojisizlikdan sabr qildi va ko'nglidagi xafaliklarin tarqatmak uchun qo'liga gazitani ushlab qo'shnisi mingboshining boqchasiga chiqdi. Mingboshining boqchasi o'z shahridagi bog'chalarning eng birinchisi bo'—lub, har kimga kirmakg'a izni om berilgan edi. Esh—murod

shunda iskamiyaga o'turub gazitani o'qiy boshladi. Gazitaning qay yeriga qarasa turkistonli bechoralarning ilmsiz va hunarsiz holda maishat qilganlariga taassuf qilub yozadir. Yana diqqat... Yana xafalik...

Bu bizning Turkistonimiz g'aflatdan uyg'onurmi? Yo'qmi? Biz bunday holda bo'lsak bitamiz... inqiroz topamiz...

O'quganlarimizni kofirga hukm qilamiz. Ammo o'z bolalarimizning odati vahshiyonalariga deyar so'zimiz yo'qdir. Biz bu holda bo'lsak kishi qatoriga sanamaylar. Yevrupolilardan odati qabihalarin kasb qilurmiz. Ammo madaniyat, funun va sano'lariga ko'z yumub tururmiz. Biz odam bo'lmaymiz... bitamiz... inqiroz bo'lamiz... Oh, jaholat!!! Bitduk, bitduk... O'lduk, ti rilmaymiz...

Shul holda birdan qulog'iga birov chaqirgan dovush keldi. Atrofiga qarasa, yonida mingboshining o'zi turubdir. Eshmurodga qarab:

- Nima ish qilub turursiz?
- Taqsir... bugun kelgan gazitni o'qub o'turubman.
- Gazitda saylov to'g'risida hech nima demaganmi?
- Taqsir... degan, degan.
- Bo'lmasa qani o'qub bering!

Eshmurod mehmonxonaga borub o'qub berub o'turgan edi. Qo'shnisining bir besoqol bolasi Eshmurodni chaqirgani keldi. Mingboshi besoqolni ko'rib gazit va saylovlarni yodidan chiqardi. O'run ko'rsatub o'tquzub, choy olub chiqmoq uchun uyga kirub ketdi. Boyagi besoqol mingboshining qozuqda osilinub turgan oltun soatini o'g'irlab qo'yniga urdi. Eshmurod gazitaga mashg'ul bo'lub turganidan ko'rmay qoldi. Mingboshi uydan chiqq'on edi, Eshmurod choyga ham qaramasdan ruxsat olub o'z uyiga chiqub ketdi. Oradan bir-ikki kun o'tdi. Uyda ota-onasi ham yo'q ediki, Eshmurodning uyiga qorovil-mirshablar bosub kirub, Eshmurodni soat o'g'risi deb ayblab qamamoqchi bo'ldilar.

Eshmurod ko'b xafalandi, aqldan ozub, o'z-o'zini o'ldurmakka qaror berdi. Bir toponcha tobdi. Devorga xat yozub qoldirub ko'ragiga ikki martaba otdi. Shul vaqt jon taslim qildi. Pisto'flar kelub ko'rub do'ktur chaqirub boqdilar. Na foydaki, bechora Eshmurod o'ldi... Jaholatga qurbon bo'ldi...

Bir-ikki oydan keyin soat o'g'irlagan besoqol bolaning uyiga o'g'rilar kirub ushlandilar. O'g'irlangan mollar ichida besoqolning mingboshidan o'g'urlagan soati ham bor edi. Emdi haqiqati bilindiki, mingboshining soatini o'g'urlagan Eshmurod bo'lmay, Eshmurodning qo'shnisining besoqol bolasi ekan. Bechora Eshmurod esa jaholatga qurbon bo'lgan ekan.